

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на научна образователна степен „доктор“
Тема на дисертацията: „Личности убеждения и агресия в юношеска възраст“

Докторант: Ваня Николова

Научен ръководител: проф. д.пс.н. Пламен Калчев

Рецензент: доц. д-р Милена Мутафчиева

доцент по професионално направление 3.2. Психология (Психология на развитието)

Департамент „Когнитивна наука и психология“

Нов български университет

Дисертацията изследва връзката между личностните убеждения и личностните разстройства в юношеска възраст, като защитава идеята, че личностните убеждения могат адекватно да опишат личностните разстройства, включително и клиничната им симптоматика. За постигането на целта е извършена начална адаптация на няколко личностни въпросника и скали.

Общият обем на дисертационния труд е 173 стр. и се състои от 7 глави, разделени в две основни части – теоретична (3 глави) и емпирична (4 глави). Използвани са 144 източника, от които 119 на английски език. Първата глава описва критериите за диагностика на личностните разстройства (ЛР) спрямо диагностичните наръчници. Продължава с обстоен исторически преглед на категориалния и дименсионалния подход към диагностицирането на ЛР, на базата на който е изведен отворен въпрос в литературата - кой подход е по-подходящ при изследването на ЛР. Посочени са и различни инструменти за оценка на ЛР в детска и юношеска възраст, които аргументират създаването на един от въпросниците, използван в дисертацията – Въпросник за личностни убеждения (PBQ-SF).

Във втората глава се разглежда темата за агресията, като е обърнато внимание на различните понятия, които се използват в областта и е направен теоретичен обзор доколко тези понятия съвпадат или се разминават в различните теоретични и емпирични подходи към конструкта. Обърнато е внимание и на половите различия в агресията и различните изследвания по въпроса.

Трета глава разглежда актуалните за средата понятия кибервиктимизация, кибертормоз, като са посочени характеристиките на жертвата, мъчителя и свидетелите на тази агресивна проява. Описани са и различните особености на контекста и механизмите, чрез които възниква кибервиктимизацията и тормоза във виртуална среда.

Следващите четири глави обхващат емпиричното изследване. Глава 4 започва с описание на адаптацията на Въпросник за личностни убеждения (PBQ-SF), която е направена върху извадка от 988 участници на възраст между 13 и 19 години. Направеният анализ потвърждава 9-факторното решение на структурата на въпросника, който обяснява

44,27% от дисперсията. Потвърждава се надеждността на въпросника за оценка на личностните убеждения на юноши в България. Анализът на данните за наличието на полови различия по отделните субскали на въпросника отчита такива при 5 от факторите, а именно „Изключителен съм“, „Другите са лоши“, „Уязвим съм“, „Пасивно се съпротивлявам на правилата“ и „Не понасям да съм зле“. Накрая на глава 4 са обсъдени ограниченията на изследването и е направен извод за практическия смисъл на използването на Въпросника за личностни убеждения в терапията и консултирането на юноши.

В глава 5 са представени данни за адаптацията на Скалата за конфликти между връстниците (Peer Conflict Scale, PCS) (Marsee et al., 2011) направена върху 681 участника на възраст между 13 и 19 години. Инструментът е самооценъчен и включва 40 айтема, оценяващи реактивна и проактивна агресия. След направения експлораторен факторен анализ е взето решение да се работи с оригиналната структура на въпросника – реактивна директна агресия, проактивна директна агресия, реактивна релационна агресия и проактивна релационна агресия. Надеждността и на четирите субскали е висока и показва добра вътрешна съгласуваност. Направен е корелационен анализ между отделните субскали. Анализът на половите различия показва, че момчетата са с по-високи резултати по всички субскали, като най-високата стойност на размера на ефекта е при субскала директна проактивна агресия.

В глава 6 е представена информация за конструирането на Скала за кибервиктимизация и кибертормоз. (CVBS) (Çetin et al., 2011). Аprobацията е направена върху извадка от 694 участника между 13 и 19 години. Скалата се състои от две субскали - кибервиктимизация и кибертормоз. Експлораторният факторен анализ, откроява 3-факторен вариант, който обяснява 56,7% от дисперсията. Трите фактора в скалата за кибервиктимизация са Кибервербална виктимизация, Виктимизация чрез скрита идентичност и киберфалшификация и Киберсексуална виктимизация и измама. Трите фактора в субскалата Кибертормоз също показват три факторно решение – Тормоз чрез скрита идентичност и киберфалшификация, кибервербален тормоз и киберсексуален тормоз и измама. Данните за корелациите между отделните субскали варират от средни до силни. Анализът на конструкт валидността, измерена чрез сравнение с Многомерната скала за агресивност (Калчев, 2009) показват слаба до умерена зависимост.

В седма глава се търси връзка между Въпросника за личностни убеждения и другите инструменти, използвани в дисертацията.

- I. Връзка между Въпросника за личностни убеждения и Многомерната скала за агресивност. Хипотезите гласят:
1. Предполага се, че факторите „Изключителен съм“ и „Не ме е грижа за правилата“ от скалата за личностни убеждения ще корелират силно с инструменталните компоненти на агресия.
 2. Факторите „Другите са лоши“ и „Не ме е грижа за правилата“ се очаква да корелират с афективния компонент (гняв) от МСА.
 3. Убежденията от факторите „Подценявам се“, „Другите са лоши“ и „Не ме е грижа за правилата“ ще корелират с когнитивният компонент (Враждебност).

Корелационният анализ между PBQ-SF и MCA е направен върху данните от 181 лица. От анализа на връзката на инструменталните компоненти на агресията и личностните убеждения най-силни корелации са отчетени между фактор „Изключителен съм“ и индиректна агресия (0,543), фактор „Не ме е грижа за правилата“ и индиректна агресия (0,601) и фактор „Пасивно се съпротивлявам на правилата“ и вербална агресия (0,510).

След направения регресионен анализ става ясно, че личностните убеждения обясняват повече от половината на общия показател за агресивността (54%).

- II. При анализа на връзката между Въпросника за личностни убеждения и Скалата за конфликти между връстниците са издигнати следните хипотези:
1. Фактор „Не ме е грижа за правилата“ се очаква да корелира силно със субскала Директна реактивна агресия.
 2. Факторите „Изключителен съм“ и „Не ме е грижа за правилата“ ще имат връзка със субскала Реактивна релационна агресия. Личностните убеждения от факторите „Изключителен съм“ и „Не ме е грижа за правилата“ ще корелират със субскала Директна проактивна агресия.
 3. Факторите „Другите за лоши“ и „Не ме е грижа за правилата“ се очаква да имат връзка със субскала Проактивна релационна агресия.

Анализът е направен върху данни от 193 участника и показват най-високи корелации между фактора „Изключителен съм“ и фактора „Не ме е грижа за правилата“ и всички субскали от Скалата за конфликти между връстниците. Всички останали корелации са значими, но ниски. При направения регресионен анализ се открива, че личностни убеждения обясняват значителен процент от дисперсията на Директната проактивна агресия (41%).

- III. Третата част разглежда връзките между Въпросник за личностни убеждения (PBQ-SF) и Скала за кибервиктимизация и кибертормоз (CVBS). Хипотезите гласят:
1. Факторите „Не понасям да съм зле“, „Трябва да съм перфектен“, „Пасивно се съпротивлявам на правилата“, „Уязвим съм“ и „Подценявам се“ ще корелират със Скалата за кибервиктимизация.
 2. Факторите „Изключителен съм“, „Другите са лоши“ и „Не ме е грижа за правилата“ ще корелират със Скалата за кибертормоз.

Анализът е направен върху данни от 160 участника и резултатите показват незначими, слаби и само две умерени корелации между фактора „Подценявам се“ и кибервербалната виктимизация (0,36) и между фактора „Изключителен съм“ и кибервербалния тормоз (0,32). Резултатите от регресионния анализ показват, че личностните убеждения обясняват малка част от дисперсията на Кибервербалната виктимизация (18,7%), Кибервербалния тормоз (11,9%) и Тормоз (10,6%).

- IV. Връзки между Въпросник за личностни убеждения (PBQ-SF) и Въпросник за безпокойства (PSWQ) (Калчев, 2014). Хипотези предполагат, че:
1. Ще бъде открита връзка между убежденията, означени като „тревожно-уплашен“ тип с убежденията от факторите „Не понасям да съм зле“, „Трябва да съм перфектен“, „Уязвим съм“ и „Подценявам се“.

Анализите са направени върху данните от 582 участника и резултатите показват наличие на корелация между фактора „Подценявам се“ и преживяването на безпокойство (0,50) и умерена корелация между фактора „Уязвим съм“ и преживяването на безпокойство (0,34).

V. В петата част се търси връзка между Въпросник за личностни убеждения и Скала за предъвкване на негативния опит. Хипотези гласят:

1. Факторите „Подценявам се“, „Уязвим съм“ и „Не понасям да съм зле“ ще имат корелация със субскала Обидчивост.
2. Факторите „Другите са лоши“, „Пасивно се съпротивлявам на правилата“ ще корелират със субскала Злопамятност.
3. Факторите „Изключителен съм“ и „Не ме е грижа за правилата“ ще имат връзка със субскала Отмъстителност.

Анализът е направен върху данните от 367 участника. Данните за единичните корелации между субскалите на двата въпросника варират от незначими до силни като най-силните корелации са открити между фактор „Другите са лоши“ и Злопамятност (0,52), между фактор „Подценявам се“ и Обидчивост (0,50), и фактор „Не ме е грижа за правилата“ и Отмъстителност (0,51).

В заключението са посочени изводите, че инструментите, които са адаптирани в рамките на дисертацията, имат добри психометрични характеристики и могат да се използват за приложни и изследователски цели при български юноши.

Дисертационният труд засяга актуална тематика, защото личностовите разстройства се асоциират с противообществени прояви, интернализирани и екстернализирани психични проблеми, необходимостта от използването на здравни услуги и др. От тази гледна точка е важно да могат да бъдат установени фактори, които имат връзка с тях, както и да се създадат програми за превенция и интервенции. От методологична гледна точка, дисертационният труд на Ваня Николова също има важен принос, защото засяга адаптирането на инструменти за изследване в юношеска възраст. Като се има предвид сериозния дефицит на адаптирани и стандартизирани тестове в България, подобни изследвания са изключително необходими. Докторантът показва задълбочено познаване на теоретичните допускания и емпиричните изследвания в областта. Теоретичната част е изчерпателна и прави приятно впечатление, че не само представя дефиниции на понятията, но и поставя важни въпроси доколко различните изследователи използват едни и същи понятия, но предлагат различна операционализация и доколко съдържанието на различни конструи съвпада.

Избраната методология е напълно подходяща за поставените цели на дисертацията. Използвани са много на вид анализи като корелационен, експлораторен факторен и регресионен анализ. Направен е и анализ на надеждността на използваните инструменти. Резултатите са описани ясно, представени са необходимите таблици, които да ги онагледят. Прочичава добрата методологична култура и професионални компетенции на докторанта, необходими за това ниво на образование. Прави много добро впечатление, че Ваня Николова на няколко места в текста обсъжда различни ограничения на изследването като липса на клинична извадка, използването на самооценъчни въпросници и др. Това е показател за добро ниво на критично разбиране и осмисляне на научни изследвания.

Авторефератът адекватно отразява съдържанието на дисертацията, но според мен би могъл да се съкрати. Съгласна съм с описаните приноси в дисертацията. Посочени са 4 самостоятелни публикации по темата на дисертационния труд.

В заключение, смятам, че дисертацията отразява актуален проблем в съвременната психология. Докторантката показва много добри способности да направи задълбочен теоретичен обзор, да планира и да осъществи самостоятелно изследване, да анализира данните с широк набор от подходящи статистически методи, да представи и обобщи адекватно получените резултати. Приносите на дисертацията да изведени коректно.

Позовавайки се на тези аргументи, мога с основание да препоръчам на членовете на уважаемото жури да присъдят на Ваня Николова образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.2. Психология, научна специалност „Психология на развитието в детска и юношеска възраст“.

гр. София

доц. д-р Милена Мутафчиева

03.05.2021